

SKÝRSLA
UM
GREIÐSLUVANDA OG GJALÐROT
FÁEINIR PUNKTAR ÚR UMHVERFI
FJÁRHAGSERFÐLEIKA
ÁSAMT
HUGMYNDUM TIL LAUSNAR

SKÝRSLU ÞESSA TÓK SAMAN
Guðbjörn Jónsson Kt: 101041-3289
Eyjaseli 7.
825 Stokkseyri
Sími 98-31458

INNGANGUR:

Kæri lesandi!

Höfundur þessara skrifa hefur undanfarin ár tileinkað sér sérstaklega greiðsluvanda fólks, vegna fjárskuldbindinga. Á árunum 1985 til 1988. mótaði ég mér ákveðnar aðferðir til úrlausnar í slíkum málum. Ég kom mér upp reiknilíkönum og öðrum nauðsynlegum búnaði til þess að gera rekstrarlíkan af heimilishaldi. Á þessum árum starfaði ég í hagdeild banka, og fékk þar góða yfirsýn yfir helstu starfsreglur lánastofnana. Þessi þekking hefur svo nýst mér til þess að leggja fyrir tillögur til lausnar greiðsluvanda. Tillögur sem lánastofnanir hafa getað fallist á. Einnig hefur það haft góð áhrif, að ég hef getað rætt við starfsmenn lánastofnana á jafnréttisgrundvelli, því mér eru fullkomlega kunnar þær takmarkanir sem starfsreglur þeirra setja þeim. Þetta verður oftast til þess að hægt er að ræða leiðir til lausnar, samhliða því að byggja upp heildartillögu að skuldbreytingum.

Frá ársbyrjun 1990. hef ég starfað við svona ráðgjöf. Fyrst á vegum G-samtakanna, fram í mars á þessu ári, en þá tóku nýjir ráðamenn samtakanna þá ákvörðun að vilja ekki starfa að þessum málum lengur, og í blaðaskrifum töldu þeir þetta eitt mesta slys sem þeirra samtök hafði hent. Vegna þeirra fjölmörgu sem ég var að starfa fyrir, og einnig vegna þess hve mér var ljós hin mikla þörf fyrir þessa starfsemi, ákvað ég að reyna að tryggja áframhald þessarar starfsemi, með stuðningi lánastofnana, og annara aðila er ég taldi málið skilt. Því miður hefur þetta ekki tekist, og nú er svo komið að ég get ekki fjármagnað þessa þjónustu lengur, og hlítur hún því að leggjast af í lok þessa mánaðar.

Þrátt fyrir erfiða stöðu fjárhagslega, tók ég nokkura áhættu er ég hóf þessi störf undir nafni G-samtakanna. Ljóst var að ekki var trygg fjármögnun, en ég taldi víst að sú fjármögnun fengist þegar mönnum yrði ljós gagnsemi starfsins. Þetta reyndist einnig rétt. Alþingi ákvað að veita fjármagni til þessarar starfsemi á fjárlögum þessa árs, sem gerði meira en greiða upp uppsafnaða launainneign mína. Samhliða því veitti Reykjavíkurborg þessari starfsemi einnig stuðning. Það sem gerðist hins vegar, var að nýjir valdhafar í stjórn G-samtakanna ákváðu að taka þetta fjármagn til annara nota, og skilja mig eftir með kostnaðinn af starfseminni.

Þótt þessi starfsemi hafi færst frá G-samtökunum, er þetta ekki orðinn neinn gróðavegur, því flestir viðskiptaaðilar svona starfsemi geta ekkert greitt fyrir þjónustuna. Eins og áður sagði, reyndi ég að fá aðila sem málið var skilt, til þess að styðja þessa starfsemi, en það hefur ekki tekist. Staða mála er því orðin sú að ég treysti mér ekki lengur til þess að fjármagna, fjármagnsbjörgun og félagslega þjónustu á Íslandi, og verð að hætta.

Í þeirri von, að uppsöfnuð reynsla mín af þessum málum, geti nýst að einhverju leiti, til lausnar á þessu stóra vandamáli okkar, tók ég saman nokkura punkta úr því mikla magni gagna, um framkvæmd þessara mála, sem að mér hafa safnast, þau átta ár sem ég hef verið að þróa þessi vinnubrögð mín, og móta hugmyndir að breyttu skipulagi. Ef einhverjir lesa þetta til enda, og finna í því einhverja punkta sem þeir telja til bóta, þá er tilgangi þessara skrifa náð. Ég vona innilega að ráðamenn þessarar þjóðar hafi framsýni til þess að ráðast með krafti að þessu mannskemmandi böli okkar, og útrýma því sem allra fyrst. Þetta er mín stærsta ósk til handa fólkinu í landinu.

Með einlægum þakklæti
Stokkseyri 11. nóvember 1991

Guðbjörn Jónsson

Á VETTVANGI VANDAMÁLA

Í þesum kafla verðu fjallað um nokkur þeirra helstu atriða sem virðast leiða til greiðsluerfiðleika og jafnvel gjaldþrota. Ekki verður fellt inn mikið af skjölum til sönnunar, en allt sem hér er skráð er til skjalfest, og hægt að sannreyna það ef þörf krefur. Samnefnari flestra þátta greiðsluerfiðleika er rangt verðmætamat á fjármunum í þjóðfélaginu. Þetta vermætamat var tekið upp í júní 1979, með svokallaðri "lánskjaravísitölu". Vísitala þessi tengdist hvergi tekjubætti þjófélagsins, en hækkar í takt við vísitölur er mæla eiðslu. Með þessum hætti er verðmæti peninga kippt úr öllu samhengi við öll önnur verðmæti í þjóðfélaginu. Skuldsetning einstaklinga og fyrirtækja hefur, um langt árabil verið mikil, og þessi verðskráning peninga hleður stanslaust upp vandamálum sem kallar stöðugt á meira tap heildarinnar. Það vekur athygli að Alþingi, sem verðtryggir lánsviðskipti sín við Alþjóðabankann, með gjaldeyrisvog tekjuöflunar SDR. skuli telja sér sæmandi að úthluta þjóðinni öðru verðmætamati peninga, en það notar sjálf. Í skjóli þessa ranga verðmætamats peninga, og stjórnleysis í vaxta og peningamálum þjóðarinnar, hefur fjöldi einstaklinga og atvinnufyrirtækja verið leidd í gjaldþrot, vegna aðstæðna sem þeir höfðu enga möguleika á að hafa áhrif á.

SKULDSETNING TIL NEYSLU:

Ein af algengustu ástæðunum fyrir erfiðleikum fólks, er hvað auðvelt er að skuldsetja sig vegna beinnar neyslu eða arðlausra fjárfestinga og rekstrarstarfsemi. Vart er hægt að ætlast til þess að fólk standist þau gilliboð sem dynja á því alla daga, úr öllum áttum. Eins og þjóðfélag okkur er í dag, telst það næstum til mannkosta, að hafa tælt einhvern til þess að kaupa eitthvað, sem hann þarfnadist kanski, en hafði ekki efni á, með því að selja honum það með afborgunum, annaðhvort á skuldabréfi eða með raðgreiðslum á greiðslukorti. Í skjóli þessa möguleika er einnig framkvæmt ýmislegt sem vafasamt er að samrýmist góðum viðskipaháttum, enda ber nokkuð á þekkingarskorti á meðferð útreikninga á vöxtum og vísitölum, í mörgum þessara pappíra. Auk þess eru þeir iðulega ófullkomlega útfylltir, sem getur verið hættulegt.

FASTEIGNAVIÐSKIPTI:

Mjög margir lenda í erfiðleikum vegna fjárfestinga í íbúðahúsnæði. Það virðist nokkuð mikið um ábyrgðarlausar ráðleggingar til fólks sem leitar sér að íbúð. Nokkuð margir hafa leitað til mín með greiðsluskipulag sem þeir hafa sagt að sölumaður á fasteignasölu hafi sagt þá geta ráðið við. Í öllum þeim tilvikum sem til mín hafa komið, var þetta ekki rétt. Ekki hafði verið könnuð greiðslugeta viðkomandi aðila, og tilboðsuppsetningin bein ávísun á vandræði. Hvort hluti af ástæðu er sú staðreynd, að fasteignasali hefur tekjubátt sinn frá söluverði, en enga ábyrgð á ráðleggingum til kaupanda, skal ósagt látið. Tekjur sínar hefur hann frá seljanda, og þar liggur kvatinn til sölnnar, óháð öryggi kaupanda, sem hvergi vísann aðila til ráðgjafar. Eitt er víst. Það er búið að fara mál fyrir Hæstarétt sem sýnir að fasteignasali ber enga ábyrgð gagnvart kaupanda íbúðar.

Nokkuð hefur færst í vöxt á undanförunum árum að verktakar séu söluaðilar íbúða í byggingu. Nokkur slík dæmi hafa komið inn á borð hjá mér, og því miður hafa flest þeirra verið með einhverja ágalla í frágangi. Nokkuð skrítið, þar sem flestir þessir pappírar hafa verið unnir á viðurkenndum fasteignasölum. Einn af alvarlegri ágöllum þessara pappíra er skollaleikur með lánskjaravísitöluna. Þetta er nokkuð alvarlegt því af einhverjum ástæðum hafa dómstólar ekki tekið á þessu máli þegar þessar kröfur eru gerðar aðfararhæfar. Þessi skollaleikur gerist á þann hátt, að í kaupsamning sem dagsettur væri t.d. nú í byrju nóvember 1991, vegna kaupa á íbúð að verðmæti 6 milljónir, væri ákvæði um að t.d. upphæð 2. milljónir, tilgreind upphæð á samningsdegi, tæki mið af lánskjaravísitölu c.a. eitt ár aftur í tímann. Þegar svo er farið að

innheimta vegna þessa samnings, eru þessar tvær milljónir verðbættar með lánskjaravísitölu, c.a. ári áður en samningur er gerður. Þetta er að sjálfsögðu rangt. Þegar tilgreind upphæð, í íslenskum krónum, er miðað við ákveðinn dag, er öll viðmiðun hennar við vísitölu aftur í tímann, einungis til **lækkunar** á hinni tilgreindu upphæð. Þarna hefur orðið alvarlegt blekkingarspil, sem kostað hefur margar fjölskyldur mikið taugastríð og fjármunatap. Hvernig stendur á að menn eru slegnir þessari blindu skal ósagt látið, en út frá þessu eru mörg fjárhagsvandráði komin. Eitt dæmi sem ég skoðaði var á þá leið að verið var að innheimta tæpar tvær milljónir, sem ógreitt hjá kaupanda. Rétt reiknuð skuld hans var hins vegar ekki nema tæp fjögur hundruð þúsund. Þarna var að vísu einnig stórkostleg vanþekking á meðferð dráttarvaxta og verðbóta, en það hafði ekki mikil áhrif á upphæðina í þessu tilfelli. Nokkuð mikið er um að fólk treysti um of orðum söluaðila og sölumanna, um ýmis atriði er varða skil, ástand og lagfæringar hins keypta, þegar samningar eru gerðir. Mjög algengt er að heyra fólk segja. "Hann SAGÐI að þetta yrði gert". Þegar svo efnidir á orðum verða engar, hefur fólk ekkert í hödum sem sannar þeirra mál. Vegna þessa er mjög brýnt að hvetja fólk til þess að láta SKRIFA allt sem SAGT er um skil og ástand, í samninginn. Ef ætlunin er að standa við gjörðina, er það öllum til góðs að hún sé staðfest í samningnum.

LÁNASTOFNANIR:

Það sem einkennt hefur útlánastarfsemi lánastofnana undanfarin ár, er vanmat þeirra á greiðslugetu lántaka. Mjög algengt er að lánastofnanir láni of háar upphæðir, til of stutts tíma, og búi þannig til grundvöll fyrir greiðsluvandræði, eða jafnvel gjaldþrot síðar. Til þess að þurfa ekki að takast á við mat á greiðslugetu, hafa lánastofnanir skotið sér á bak við ábyrgð ábyrgðarmanna. Það ætti að vera nokkuð víst, að hvergi í þjóðfélaginu ætti að vera meiri þekking á fjármagnskostnaði, og greiðsluþyrngi lána, en einmitt í lánastofnunum. Þessi kostnaður hefur stóraukist í okkar þjóðfélagi frá árinu 1979, er lánskjaravísitalan var tekin í notkun. Því miður er það of oft, sem telja verður ábyrgðarlausa útlánastarfsemi, upphaf að miklum hörmungum, sem teygja sig um margar fjölskyldur, og iðulega virkar eins og snjóbolti, því þess hefur ekki verið gætt að þeir er lánastofnanir taka gilda sem ábyrgðaraðila, séu í raun færir um slíkt vegna eigin skuldsetningar. Allt þetta hefur kallað á mikið ábyrgðareysi í meðferð fjármuna, og í skuldsetningu, sem síðan tegir anga sína um allt viðskiptalífið, og er þegar orðið eitt stærsta bölg þessarar þjóðar.

Nokkur misbrestur er á því að lánastofnanir standi sig í að skila frumritum af uppgreiddum skuldbindingum, og mörg tilvik eru um að frumrit hafi ekki verið skilað mörgum mánuðum eftir lokagreiðslu. Nokkuð margar kvartanir hafa borist um að svona pappírar komi aftur til innheimtu eftir nokkur ár. Ekki hefur verið hægt að staðfesta þetta, vegna þess að þeir sem kvartað hafa, hafa ekki gætt þess að geyma greiðsluvíttanir. Dæmi hafa komið upp um innheimtuaðgerðir sem teknar eru upp eftir nokkura ára hlé. Dæmi eru til um innheimtu eftir 5 til 7 ár, sem ekki hefur tekist að sína fram á neinar aðgerðir á tímabilinu, en eftir slíkan tíma er allt í einu farið af stað með harðar innheimtuaðgerðir, með fullum dráttarvxtareikning og kostnaði. Þetta verður oft verulegt áfall fyrir viðkomandi aðila, sem eins og áður sagði, telur sig hafa greitt lánið að fullu fyrir mörgum árum. Ef lánastofnanir væru ábyrgari í skilum sínum á frumritum, ætti að vera hægt að komast hjá svona vandamálum.

Annar þáttur verður oft til vandræða, en það eru slæm skil lögmanna, til lánastofnana, á greiðslum sem til þeirra eru greiddar, aflýsingu fjárnáma sem tekin voru til tryggingar greiðslum, og skil á frumgögnum mála, þ.e. víxlum og skuldabréfum. Þetta hefur oft skapað veruleg vandamál við að greina hina raunverulegu skuldastöðu viðkomandi skuldara, og iðulega veldur erfiðleikum við fjármögnun til lausnar vandamálunum. Þá er að nefna það sem er einna nýjast í þessum málum, en það eru hin miklu skipti á skuldabréfum, sem orðið hafa í tengslum við það sem kallað hefur verið "skuldbreyting". Iðulega verð ég var við að báðar skuldatölurnar eru skráðar í tölvukerfi lánastofnana, nokkuð löngu eftir að skuldbreyting hefur átt sér stað. Þess ber að geta hér, að mikið af þeim skuldbreytingum sem hér um ræðir, hafa verið gerðar á lögmennstofum, en eins og áður segir, virðast lögmenn seinir að skila

slíkum pappírnum til viðkomandi lánastofnunar og aflýsa fjárnámum vegna eldri útgáfu skuldabréfa, sem greidd hafa verið með nýjum. Þó er einnig nokkuð um að slíkt gerist hjá lánastofnunum, og verður að telja eitt tilvik, einu of mikið, hjá slíkri stofnun. Þá er mikið um að skuldapappírar "vixlar og skuladabréf", sem lögð eru inn hjá lánastofnun sem trygging fyrir ákveðnum samningum, séu ekki merkt sem slík, og ekki merkt þeim samning sem þau eru til tryggingar, og síðar notuð til innheimtu mun hærri skuldar en þau voru stofnuð til. Þannig er lögð mun hærri ábyrgð á ábyrgðaraðila skuldapappírins en þeir tóku á sig. Eitt algengasta dæmið um þetta er í tilvikum tryggingarpappíra vegna greiðslukorta.

Hvað varðar starfsemi kortafyrirtækjanna, er versta vandamálið hvað þau stöðva seint úttektir á kort, umfram heimildir samninga. Þetta er skortur á framkvæmd þeirra, á samningum þeim er þau sjálf setja upp, og eru einn af öryggisþáttum þeim er ábyrgðaraðilar treysta á, þegar þeir setja nöfn sín á upphæðarlausu tryggingarpappíra. Þá virðast þau hækka úttektarheimild samninga, án þess að leita samþykkis ábyrgðaraðila tryggingarpappíra. Þetta er ólögleg íhlutun í fjármál ábyrgðarfólks. Því miður hafa þessi fyrirtæki brugðist þessu ábyrgðarfólki, og í skjóli vanrækslu lánastofnana á merkingum tryggingarpappíranna, er oft sótt til ábyrgðaraðila margföld sú upphæð sem hann gekk í ábyrgð fyrir. Iðulega veldur þetta heiftarlegum deilum og sundrunu fjölskyldna og ættingja, sem gerst hafa ábyrgir, og iðulega lenda sjálfir í hrikalegum erfiðleikum vegna þessa. Jafnvel dæmi um missi íbúða, því þessi fyrirtæki eru ófáanleg til raunhæfra samninga um greiðslutíma sem hægt er að uppfylla.

INNHEIMTA LÖGMANNA:

Eitt af því umdeildasta í öllum ferli fjárhagserfiðleika, er innheimtur lögmanna. Höfundur þessara skrifa hefur átt því láni að fagna, að Lögmannafélagið treysti honum fyrir gjaldskrá þeirra. Það að hafa þessa gjaldskrá hefur gert það að verkum að ég hef mjög oft getað sýnt fólki fram á að lögmenn hafi ekki tekið eins mikið af þeim og gjaldskrá þeirra leyfði. Því er ekki heldur að leyna, að einnig hafa komið í ljós nokkurir lögmenn er virðast fara æði frjálsglega með verðlagningu þjónustu sinnar.

Eitt af því sem er sérstaklega ábótavant í innheimtukerfi lögmanna, eru dagsetningar, skýringar og rökstuðningur hinna ýmsu kostnaðarliða innheimtunnar. Tökum dæmi: Í innheimtu lögmanna er getið HÖFUÐSTÓLS, en þess ekki getið við hvaða dagsetningu hann er miðaður. Þetta gerir það að verkum að ekki er nokkur leið að staðfesta útreikning þeirra á dráttarvöxtum. Þá eru ýmsir liðir s.s. samningsvextir, bankakostnaður, ótilgreindur tími dráttarvaxta þar sem upphafs og lokadagsetningu vantar, fjöldi aðgerða og einingarverð, ljósrít af útlögðum kostnaði. Ekkert af þessum liðum er hægt að sannreyna í innheimtukröfum lögmanna. Ég tel að þarna sé farið framhjá ákvæðum um gerð reikninga og innheimtukrafna, þar sem þess er krafist að hægt sé að sannreyna alla þætti kröfunnar, og sannfærast um að niðurstaðan sé rétt. Þetta er ekki hægt með innheimtur lögmanna. Þá er hægt að sýna fram á tilvik um tvöfalda innheimtu, án þess að vera af misgáningi. Þá er þess að geta að ekkert virkt eftirlit er með starfsemi lögmanna. Eftirlitið er innan þeirra eigin raða, og í fjölmörgum tilvikum hefur það reynst leggja réttlætið til hliðar, til þess að forðast átök innan stéttarinnar. Hvað varðar útgáfur lögmanna á "Áskorunarstefnum", væri skaðlaust að í lok þulunnar um útreikning dráttarvaxta, kæmi niðurstöðutala um heildarupphæð stefnunnar, með dráttarvöxtum. Þessa tölu hafa útgefendur stefnunnar á hreinu, en það getur vafist fyrir fólki að finna þetta út, og skortir kannski kjark til þess að hringja í lögmanninn og spyrja. Þetta væri auðveld lausn á stórrí spurningunni. Þá er að geta þess þáttar í innheimtu lögmanna sem er hvað alvarlegastur, en það er móttaka lögmanna á innistæðulausum ávísunum, dagsettum langt fram í tímann, vegna greiðslu á kröfum hjá þeim. Þetta er alvarlegt brot, þar sem hér er um lögmenntaða menn að ræða. Fjölmörg alvarleg vandamál hafa skapast út frá þessu háttalagi lögmanna, sem hingað til hafa sloppið við sakfellingu vegna þessa.

DÓMSTÓLAR:

Fyrst er að geta dómstóls sem starfað hefur hér á landi um margra ára skeið, utan laga og réttar. Ég hef gagnrýnt þetta lengi, og Dómsmálaráðuneytið staðfesti árið 1986, að þessir aðilar hefðu ekki úrskurðarvald í íslensku réttarhari. Þarna á ég við svokallaða LÖGMANNANEFND TRYGGINGARFÉLAGANNA. Nefnd þessi kveður upp úrskurði í tjónamálum tryggingarfélaganna. Ekki er hægt að áfrýja úrskurði þessarar nefndar. Ef aðili er ósáttur við úrskurð nefndarinnar er hans eina vörn að höfða mál fyrir löglegum dómstól vegna ógildingar úrskurðinum. Málshöfðun frestar ekki framkvæmd úrskurðar nefndarinnar, og á grundvelli þess úrskurðar er framkvæmd eignaupptaka og réttidnaskerðing, sem ekki hefur fengið meðferð samkvæmt stjórnarskrá lýðveldisins Ísland. Fyrir þessum dómi á aðili ekki kost á því að gæta réttar síns, því hann fær ekki áheyrn, eða að grípa til varna. Þá er þess að geta, að úrskurðir þessa dóms, ganga oft þvert á úrskurði hins LÖGLEGA dómsaðila í umferðarrétti, og úrskurður hins löglega aðila skiptir tryggingafélögin engu máli.

Fógetaréttur, er það stig réttarfars þar sem þolandinn á að geta treyst því að úrskurðaraðilinn virði fullkolega lagalegann og stjórnarskrárbundinn rétt hans. Því miður er þarna iðulega mikill misbrestur á. Þarna hefur einnig um nokkurt skeið farið fram, framsal valds, sem ekki stenst lagalega séð. Þetta er framsal vörslusviptinga í hendur lögmanna. Um nokkurt skeið hefur það viðgengist hér að eignir séu vörslusviptar með aðgerðum sem nálgast þjófnad. Dæmi eru um að farið hafi verið inn á heimili þar sem einungis börn voru til staðar, og innbú fjarlæggt, án skráningar í fógetabók. Þá eru fjölmörg tilvik um að bifreiðar hafi verið fjarlægðar að nóttu til, einnig án þess að það hafi verið skráð í fógetabók. Þetta ólöglega framsal framkvæmdavalds, hefur leitt af sér ákveðið tómarúm í ábyrgðarþætti vegna hugsanlegra skemmda á hinu vörslusvipta, þar sem hluturinn er ekki tekinn í vörslu fógeta, og lögum ekki framfylgt um skráningu verðmætis hins vörslusvipta í fógetabók, þegar lögmaður tekur eign upp í kröfu. Þá er mikill skortur á því að fógetaréttur skili af sér uppgjöri til þolenda í uppboðsmálum. Það er einhvern veginn eins og þolandinn sé algjör aukahlutur í framgangi fógetamála, og fullkominn skortur er á réttargæslu þolandans á þessu réttarsviði. Fram til þessa hef ég haldið að það væri hlutverk fógeta, að gæta þess að þolandinn nyti fulls réttaröryggis, og hagsmuum hans væri ekki fórnad í þágu annara. Því miður er mikill skortur á að þessi hagsmunagæsla sé til staðar.

Héraðsdómur er það dómsstig sem mikið mæðir á í okkar réttarkerfi. Því miður er það svo að þetta dómsstig virðist of oft verða viðskila við réttlætið, en það er einmitt hornsteinn okkar stjórnskipulags. Héraðsdómur gerir ekki nógu miklar kröfur til þeirra pappíra sem lagðir eru þar fram sem málsskjöl. Dæmi sanna að hægt er að leggja fram fyrir þessum dómstól, pappíra sem ekki standast lög um frágang, og sem beinlínis hafa ósannindi inni að halda, sem sýnt hefur verið fram á. Þá er oft eins og dómáram kynni sér ekkert það sem fram kemur í málum, hvorki við yfirheyrslur fyrir rétti, né í greinargerðum, og kveða svo upp dóm sem fræðilega getur ekki staðist, og er ekki í neinu samræmi við eðli mála. Vegna þess skilnings dómara, að þeir þurfi ekki að rökstyðja úrskurði sína, er ekki hægt að fá fulla vitneskju um hvað það er í raun sem gerist í svona málum. Það er fjarri mér að álíta að þarna sé á ferð heimaska eða mannvonska. Frekar mundi ég telja ástæðuna hina miklu pressu sem er á dómstóla að afgreiða mál hratt, og þarna sé einfaldlega ekki næg athygli við lestur málsskjala og úrskurður kveðinn upp án þess að hafa óyggjandi heidaryfirsýn yfir málið. Hvort ástæðan er þessi, eða önnur, er það skilda Alþingis að gæta þess að réttarfar og réttlæti fari saman. Ábendingar um misbresti á þessu sviði hafa verið svo margar að óhjákvæmilegt er að taka alvarlega til í þessum málum.

Hæstiréttur á að vera öryggisventill réttlætis, samkvæmt stjórnarskrá lýðveldisins Íslands. Því miður virðist rétturinn of oft verða viðskila við þetta höfuðmarkmið sitt, og búa sér til eigin

túlkaniir á réttlæti, sem ekkert eru kynntar þjóðinni, og iðulega fara ekki saman við tilgang laga þeirra sem eiga að móta samskiptareglur okkar.

Ég hef áður bent á tilvik þar sem Hæstiréttur kvað upp lokaúrskurð í máli, án þess að lykilmáður í vitneskju um málið væri yfirheyrður, eða framlögð greinargerð með framburði hans. Mál þetta kom til Hæstaréttar, frá héraðsdómi, með þessum ágalla.

Hæstarétti yfirsást þetta atriði, sem líklega hefur valdið þolanda óþarfa útgjöldum í námunda við 2. milljónir króna, eða sem svarar brúttó launum viðkomandi í 3. ár. Eitt slíkt tilvik af hálfu Hæstaréttar, er einu tilviki of mikið, í þjóðfélagi sem vill kenna sig við réttlæti og mannréttindi.

YFIRVÖLD DÓMSMÁLA:

Í ráðuneyti dómsmála virðast menn hafa gefist upp við að gæta þess hluta réttlætis, sem þeim er falið samkvæmt stjórnarskrá. Svo virðist sem hinn mikli fjöldi kvartana vegna réttarfars í landinu, nái ekki athygli manna þar, og þeir hafi kosið að loka augum og eyrum fyrir öllu slíku. Það er sár lífsreynsla, hverjum þeim sem reynir, að verða vitni að því að vaggá réttlætis skuli vera svo lítil í framkvæmdaþætti réttarfars, að manneskjan komist þar sjaldan í gegn. Það hefur tíðkast hér í seinni tíð, að starfandi lögmenn séu fengnir til þess að semja frumvörp til laga, er stýra skulu réttarfari í landinu. Nú er það svo, að það heyrir undir atvinnuöryggi lögmanna, að lög séu það óljóst orðuð að hægt sé að túlka þau á sem flesta vegu, og að helst sé engin leið að lesa skýran tilgang laganna út úr texta þeirra. Þetta virðist hafa tekist þokkalega, vegna andvaraleysis Alþingis, og því sem kalla mætti oftrú á lögmönnum til slíkra verka, en vantrú þingmanna á sjálfum sér og sinni skynsem.

VIRÐING FYRIR RÉTTLÆTI:

Hér hefur verið drepit á nokkura helstu þætti þess ástands sem ríkir í þeim málum er tengjast fjárhagserfiðleikum, eignamissi og gjaldþrotum einstaklinga og fyrirtækja.

Upphaf flestra vandamála er að finna í of mikilli skuldsetningu, sem fer í vanskil við minnsta samdrátt í tekjum. Hvort þessi samdráttur verður vegna veikinda, slysa, eða missis atvinnu, eða minnkunar, finnst mér ekki aðalmál í þessu tilviki. Það sem mér finnst mest áriðandi, er að fólk geti leitað aðstoðar tímanlega, og að það viti hvar hjálpar er að leita. Stór hluti gjaldþrota og eignasviptinga, er framkallaður vegna óraunhæfra krafna innheimtuaðila, um hraða á uppgreiðslu vanskila. Ég tel þessi viðbrögð, í yfirgnæfandi meirihluta, stafa af vanþekkingu á meðförum skuldamála, en ekki beinni mannvönsku innheimtuaðila. Flestir þeirra kunna ekki aðrar aðferðir til ljúkningar mála, og bera heldur enga skildu til að ráðleggja fólki, og það sem aftur er verst. Vita ekki hvert þeir eiga að beina fólki til að leita sér aðstoðar.

Það sem ekki hefur verið nefnt, er hin mikla tregða stjórnsýslunnar, og stofnana hennar, að virða réttlætið og lög þau er Alþingi setur þeim og þjóðinni. Það verður að teljast með ólíkindum hvað það kostar mikla vinnu fyrir einstakling eða félagasamtök, að fá stofnaniir stjórnsýslunnar til þess að virða réttlætið. Það telst til undantekninga ef svör berast frá þessum stofnunum, vegna erinda sem þeim eru send, og ef þau berast, eru þau oft í takt við svar það er lögmáður í einu ráðuneytinu gaf mér, í síma, fyrir rúmu ári síðan, er ég spurði hann um framkvæmd ákveðinna laga hjá ráðuneyti hans. Hann svaraði því til að það hefði aldrei verið farið eftir þessum lögum hjá þeim, og það stæði ekkert til að fara eftir þeim. Ég held að okkur sé holt að fara að huga að mannkostum og mannkærleika okkar sjálfra, ef við ætlum að halda virðingu okkar í samskiptum við þjóðir hins siðmenntaða heims.

HVAÐ ER FRAMUNDAN? TEKST SAMSTAÐA UM MARKVISSA LAUSN?

Hvað framundan er, er alfarið á valdi ráðandi afli á sviði fjármála og stjórnáslu í landinu. Ekki er minnsti vafi á því að hægt er að finna lausnir sem kosta samfélagið tiltölulega lítið, miðað við þær hörmungar sem eiga eftir að bætast við, ef ekkert verður gert. Hér á eftir mun ég reyfa nokkurar af þeim hugmyndum sem ég hef talið færar, til þess að losna frá þessu viðkvæma vandamáli okkar. Óneitanlega hlítur það að vera viðkvæmt gagnvart öðrum þjóðum, að hart nær helmingur þjóðarinnar hafi orðið gjaldþrota, eða tengist gjaldþroti í fjölskyldunni, á örfáum árum. Þetta hlítur að vera alvarlegri dómur yfir fjármálastjórn í landinu, en við viljum viðurkenna ótilneidd.

VANSKIL FJÁRSKULDBINDINGA:

Eitt af því alvarlegasta í fjármálagjöf okkar er áreiðanlega hin miklu vanskil fjárskuldbindinga hjá lánastofnunum. Þau eru jafnvel enn erfiðari viðfangs en tapaðar kröfur vegna gjaldþrota. Fjármagn þetta er enn talið með í veltu stofnunarinnar, og kreppir því að allri starfsemi hennar, þar sem þetta fjármagn er í raun ónothæft. En hvers vegna skildi vera svona mikið um vanskil? Ætli það sé vegna þess að óheiðarleiki þjóðarinnar hafi vaxið svona hröðum skrefum? Nei, ég held að skýringin sé að stærstum hluta önnur, og mun auðveldara að lækna hana, en ef um óheiðarleika væri að ræða. Hinar raunverulegu ástæður vanskilanna eru vegna forsendugalla í uppbyggingu verðtryggingar peninga. Þar vegur trúlega þyngst að lánskjaravísitalan okkar tekur að 1/3 hluta, mið af framfærsluvísitölu, sem ákvarðar eiðslu vísitölu fjölskyldunnar í landinu, u.þ.b. helmingi meiri en BRÚTTÓ launagreiðslur í landinu nema, og allir vita að skattar eru ekki innan framfærsluvísitölnnar. Með þessari óraunhæfu "eiðsluvísitölu", höfum við verið að skrufa upp höfuðstól meirihluta lánsfjár í landinu, sem alla tíð frá 1982. hefur verið úr takt við tekjumyndun, bæði einstaklinga og fyrirtækja. Hægt en markvisst, hefur aukist skuldsetning, bæði fyrirtækja og heimila, samhliða því sem vanskil hafa verið að aukast, sem hlutfall af útlánunum. Þetta gerist samhliða því að við erum trúlega með skuldsettasta atvinnulíf í öllum vestrænum heimi, og áreiðanlega skuldsettustu heimili í veröldinni. Við sem höfum gagnrýnt þetta til margra ára, höfum kallað þetta misgengi lánskjara og launa. Misgengi þetta hefur verið sérstaklega alvarlegt á tveim tímabilum, þessara ára frá 1982., þ.e. frá seinni hluta árs 1982. til 1984., og svo seinna tímabilið frá 1985. til 1988.. Stjórnvöld töldu sér skilt að bæta fyrri tímabilið, þeim er fjárfestu í íbúðarhúsnæði, en hinir fengu að sitja óbættir í súpunni. Seinna tímabilið hefur ekki verið viðurkennt enn af stjórnvöldum, þó það tímabil hafi verið sýnu alvarlegra en það fyrri.

Það er einkum afleiðingar þessa seinna tímabils sem við erum að glíma við nú, og framkallar mikinn hluta af gjaldþrotum heimila og fyrirtækja. En eigum við einhverja leið út úr þessum gjaldþrotafarvegi? Já við eigum hana, og hún er tiltölulega auðfarin, en kostar mikla samstöðu. Við verðum að viðurkenna fyrir okkur að lánskjaravísitalan er skaðvaldur í efnahagslífi okkar, og leggja hana niður, en taka upp í staðinn verðtryggingu í formi gjaldreyrisvogar tekjuöflunnar SDR: Ef við skiptum öllum útlánunum, tryggðum með lánskjaravísitölu, yfir í tryggingu með SDR., samræmum vexti því sem algengt er í nágrannalöndum okkar, og ráðumst svo á vanskilalistann, þá komum við lagi á fjármálastjórn landsins, með þeim viðbótaraðgerðum sem síðar verður getið. En hvernig getum við komið vanskilaskrá lánastofnana í það sem mætti kalla, eðlilegt horf? Við gerum það með því að ráðast markvisst á þessi vanskil Gerum raunhæfa úttekt á greiðslugetu skuldara, endursemjum um skuldir sem hægt er að greiða á c.a. 10. árum, en afskrifum hitt sem óraunhæfar upphæðir. Með þessu móti vinnum við tvennt. Við komum atvinnulífina fyrir úr kreppu vanskila og samdráttar, og fækkum gjaldþrotum fyrirtækja og einstaklinga. Hvorutveggja þetta er þjóðfélaginu verulega mikils virði, því raunverulegur hagvöxtur hefur ekki verið hér til margra

ára. Það sem kallað hefur verið hagvöxtur, hefur verið aukið framboð á þjónustu, í skjóli óraunhæfrar veltuaukningar fjármagns af völdum lánskjaravísitölunnar, í því sem kallað er þjóðarframleiðsla. Í raun getur hugtakið "þjóðarframleiðsla", aldrei mælt annað en hlutfallið á milli veltu þjóðfélagsins annarsvegar, og innflutnings neysluvara og hráefnis til úrvinnslu hinsvegar, svo hægt sé að fylgjast með hlutfalli eiginframleiðslu af heildarneyslu þjóðarinnar. Raunverulegur hagvöxtur verður fyrst til þegar útgjöld þjóðfélagsins verða minni en tekjurnar, og hlutfall áðurgreinds innflutnings lækkar, sem hlutfall af þjóðarframleiðslu. En er þessi hugmynd mín framkvæmanleg? Já hún er það, og það sem meira er, hún er ekki erfið í framkvæmd. Það þarf að búa til í lánastofnunum nýjan lánaflökk, "nýja höfðubók", sem hefði að geyma allar þessar skuldbreytingar. Þar sem hér yrði sú sérstaða á ferðinni, að allir þeir sem tilheyrðu þessum lánaflökki, væru sannanlega með fullnýtta greiðslugetu sína, þyrfti númer þessarar höfðubókar að fylgja á skjámynd þeirri sem bankastjórar kalla fram, og hefur að geyma viðskiptayfirlit viðkomandi aðila, svo ljóst yrði að ekki væri fært að auka lánsfé viðkomandi, án sérstakrar staðfestingar á aukinni greiðslugetu. Þetta tákn þyrfti að fylgja uppkalli, óháð því hvort viðkomandi skuldaði í þeirri lánastofnun sem kallar fram kennitöluna. Það mundi fyrirbyggja skuldsetningu sem stefna mundi skipulagi greiðsluröðunar í áðurgreindri skuldbreytingu í voða. Æskilegast væri að lánastofnanir tækju einstaklinga og fyrirtæki í heildarviðskipti, og í uppkalli kennitölu, frá Reiknistofu bankanna, fylgdi bankanúmer, sem væri þá hinn skráði viðskiptabanki viðkomandi aðila. Þetta mundi auðvelda lánastofnunum vörn gegn því að aðilar skuldsettu sig langt umfram greiðslugetu.

FARANDSALA / AFBORGANAVIDSKIPTI:

Annar þáttur sem brýna nauðsyn ber að taka á, er sölumennska á heimilum manna, og almennt, sölumennska utan fasts aðsetur, án reglubundinna viðskipta. Verulega mikið hefur hlaðist upp af vandamálum vegna sölumennsku sem stunduð er með því að ganga í hús og gilla kauptilboð fyrir fólki. Fjölmargir einstaklingar, fyrirtæki, og lánastofnanir, hafa orðið fyrir verulegu tapi vegna þessara viðskipta. Ljóst er að þetta getur ekki gengið svona áfram. Einhverjar breytingar verða að eiga sér stað, og það sem allra fyrst. En hvernig breytingar? Mín tillaga er sú, að samín verði lög um "farandsölu og afborganaviðskipti", þar sem eftirfarandi atriði verði í fyrirrúmi. FARANDSALA, þ.e. sala í heimahúsum, eða utan fasts aðseturs söluaðila, án fastra viðskiptasambanda, verði einungis heimil gegn staðgreiðslu. AFBORGANAVIDSKIPTI, þ.e. sala lausafjármuna gegn afborgunum, verði þeim takmörkum háð, að skuldbindingar vegna slíkra viðskipta, verði einungis aðfararhæfar í þeim hlut sem keyptur var, enda verði eignarréttarfyriveri til staðar í skuldabréfinu. Ekki verði heimilt að aðskilja skuldakröfu og yfirráð verðmætis þess sem skuldin stofnaðist af, án samþykkis skuldareiganda. Lánastofnanir sem kaupa, það sem kallað hefur verið, "þriðja aðila skuldabréf", eigi einungis kröfurétt á seljanda skuldabréfsins, ef til aðgerða kemur vegna vanskila. Skuldir sem stofnast vegna svonefndra "raðgreiðslna" á greiðslukortum, nái ekki til ábyrgðarpáttar ábyrgðarmanna vegna samninga um hámarksúttektir, en lúti sömu lögmálum og önnur afborganaviðskipti. Ég tel óhjákvæmilegt að grípa til einhverra svona stýringar á þessum viðskiptamáta, ef ætlunin er að hann lifi áfram, og geti skapast traust á þessum viðskiptaháttum. Þetta leggur ábyrgð á herðar söluaðila, á ráðstöfun verðmæta þeirra er hann hefur undir höndum, á sama hátt og gera verður kröfu til stjórnenda lánastofnana, að þeir gæti að endurgreiðslumöguleikum lántaka, vegna þeirra útlána fjármuna er þeir hafa umboð fyrir. Ég teldi mjög brýnt að löggjöf í þessa veru yrði samþykkt á yfirstandandi þingi, 1991-1992.

STARFSHÆTTIR LÖGMANNA:

Þótt ljóst sé að innheimtupáttur, í starfsháttum lögmanna, mundi minnka stórlega, ef farið væri eftir framanskráðum tillögum mínum, tel ég óhjákvæmilegt að marka skýrari reglur um starfshætti, opinberlega starfarfandi lögfræðistofa. Flest af því sem þar þyrfti að taka á, mætti setja ákvæði um í reglugerð. Þó tel ég nauðsynlegt að setja í lög ákvæði um utanaðkomandi eftirlit með starfsemi lögfræðistofa. Hugmynd mín í þessu sambandi er sú, að sett verði á stofn

eftirlitsnefnd, sem skipuð verði þrem mönnum. Einum frá Lögmannafélagi Íslands, einum tilnefndum af hálfu neytendasamtaka, eða samtaka launafólks, "leikmanni", fyrir hönd polenda, og einum tilnefndum af Hæstarétti. Þessi nefnd fjallaði um kvartanir vegna starfsemi lögmanna, veitti áminningar við fyrsta brot, en hefði heimild til tímabundinna lokana lögmanna, vegna endurtekinna ætlaðra brota. Úrskurð um endanlega lokun, eða áfrýjun tímabundinna lokunnar nefndarinnar, verður fyrir Hæstarétti. Þá tel ég brýnt að móta skýrar reglur um skil lögmanna, til kröfueigenda, á móttæknum greiðslum, og beina bótaábyrgð vegna vanefnda á aflýsingu fjárnáma, og skila á frumritum uppgreiddra skuldabréfa. Þá er nauðsyn að taka alvarlega fyrir, hin tíðu brot lögmanna, er þeir taka margar ávísanir, langt fram í tíma, af skuldareigendum. Þetta er alvarlegt brot á lögum um ávísanaviðskipti, og sínu alvarlegra þegar löglærðir aðilar eiga í hlut, sem þátttakendur í brotinu.

DÓMSTÓLAR:

Hvað varðar úrskurð bótaréttar tryggingarfélaga, tel ég óhjákvæmilegt að færa það ákvörðunarvald þegar í stað frá tryggingarfélögunum sjálfum, til dómsaðila í hinu löglega dómskerfi þjóðarinnar, sem kveði sameiginlega upp úrskurð um brot á reglum, og bótarétt. Hvað önnur dómsstig varðar, er ég ekki vonlaus um að ástandið þar batni verulega við fækkun mála, sem óneitanlega yrði afleiðing af aðgerðum í átt að því sem hér hefur verið kynnt.

TILURÐ LAGA OG TILGANGUR:

Eitt af höfuðmarkmiðum Alþingis er að setja þjóðfélaginu lög og leikreglur. Það sem kanski má segja um starfshætti Alþingis, er að of mikill tími hafi farið í ómarkviss vinnubrögð, setningu laga sem svo til vonlaust var að framfylgja, en setnig sýrra reglna um siðferði og ábyrgð, alveg orðið útundan. Reglur um siðferði verða aldrei bundnar í lög. Því er mjög brýnt að móta skýrar reglur, skrifaðar og staðfestar, um almennt siðferði í opinberu lífi og starfi. Þetta er mikið verkefni og flókið, og ætla ég mér ekki þá speki að koma með mótaðar tillögur á þeim vetvangi, án vandlegs undirbúnings. Það sem helst má finna Alþingi til álitshnekkis, er skortur þess á aðhaldi að þeim lögum er það sjálft setur. Ekki er fátítt að heyra þingmenn í ræðum sínum, gera kröfur um að Alþingi samþykki áliktun, sem væri brot á áður samþykktum lögum Alþingis. Þetta gæti breyst nú, þegar Alþingi er komið í eina deild. Nú gæti skapast tækifæri til þess að kjósa nefnd á vegum þingsins, sem hefði það markmið að fylgjast með framkvæmd laga þeirra sem samþykkt væra á Alþingi, gefa skýrslu til þingsins um framkvæmdina, og leggja fram tillögur að nauðsynlegum breytingum á áður samþykktum lögum. Þetta yrði vafalaust ein af mikilvirkustu nefndum þingsins, og mundi skapa Íslandi ákveðna sérstöðu á sviði þingbundins lýðræðis í veröldinni. Þá tel ég nauðsynlegt að stjórnvöld, hverju sinni, átti sig á því, að mjög óheppilegt er að hafa starfandi lögmenn, sem meirihluta ráðgjafa, um texta löggjafar, sem þeir eiga síðan að starfa eftir. Lögmenn eru, eins og við flest, hallir undir það að gæta atvinnuöryggis síns, og því getur það beinlínis verið andstætt hagsmunum þeirra, að kveða skýrt á um markmið, í texta lagafrumvarps sem þeir semja. Einnig er nauðsynlegt að kveða skýrt á um tilgang laga. Það auðveldar mjög hina sívinsælu "túlkun" laganna.

AÐ LOKUM:

Ég vil taka skýrt fram, að allt sem sett er fram hér í þessum hugmyndakafla, eru einungis "hugmyndir", en ekki neinn stórisannleikur um hina einu sönnu lausn á vandamálu okkar. Hins vegar tel ég mikið af þessum hugmyndum fullkomlega þess virði að þær séu ræddar, og sá er tilgangurinn með því að setja þær á blað. Um margra ára skeið hef ég safnað gögnum um hina ýmsu erfiðleika fólks í samskiptum við stofnanir og dómstóla, og á grundvelli þeirrar gagnasöfnunar hafa mótast þessar skoðanir mínar á ástandinu eins og það er, og hugsanlegum leiðum til lausnar þessara vandamála. Ég hef s.l. tvö ár starfað við það að aðstoða fólk í greiðsluferfiðleikum, við endurskipulag fjárskuldbindinga sinna, og að losna úr klemmu lögfræðiinnheimtna. Þessi starfsemi hefur ekki verið gjöful tekjulega séð, en hún hefur gefið

fjölmörgum nýja von um bjartari framtíð. Ef ég ætti mér eina ósk til handa því fólki sem ég hef ekki geta sinnt, vegna þess að það hefur verið fyrirfram vítað að það gæti ekki greitt fyrir þjónustuna, þá mundi ég óska þess að lánastofnanir, stjórnvöld, og sveitarfélög, sameinuðust í að reka fjölþætta hjálparstofnun á þessu sviði. Slík stofnun gæti, samhliða því að veita aðstoð vegna bráðavanda, staðið fyrir fræðslu um ábyrgð í fjármálum og fjárskuldbindingum. Einnig gæti hún tekið til meðferðar tilvik sem lánastofnanir sendu til hennar, til athugunar á greiðslugetu. Ef slík stofnun væri til, og á allra vitorði, yrði stuttur vanskilalisti lánastofnana.

Að endingu vil ég þakka öllum þeim sem hafa haft þolinmæði til þess að lesa þetta allt til enda, og óska þeim guðs blessunar, gæfu og gleði í framtíðinni. Ef þessi skrif vekja forvitni lesenda, eða þeir hafa áhuga á að kynnast forsendum að baki þeirra, er hægt að hafa samband við mig hjá Ráðgjafarþjónustunni NÝ FRTAMTÍÐ, í síma 678740. fram til 1. desember n.k., en þá verð ég því miður að hætta þessari starfsemi, þar sem mér hefur ekki tekist að skapa þá samstöðu sem þarf, til þess að tryggja fjárhagslegann rekstrargrundvöll svona starfsemi. Heimasími minn er 98-31458.

Með vinsemd og virðingu

Guðbjörn Jónsson